

УДК 351.853(477.51)“1919”

А. В. МОРОЗОВА*

**ПАМ'ЯТКООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИЛУЦЬКОЇ
ЗЕМСЬКОЇ УПРАВИ ЗА ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ УНР**

Публікація вводить до наукового обігу документи, що висвітлюють діяльність Прилуцької повітової земської управи у сфері охорони пам'яток мистецтва, старовини та природи за часів Директорії УНР (серпень – грудень 1919 р.).

Ключові слова: Прилуцький повіт; земство; охорона пам'яток мистецтва та старовини; Прилуцький музей; Полтавщина; І. Н. Капустянський; мастки.

Активну участь у пам'яткоохоронних заходах, починаючи з початку ХХ ст., брали земства, які, зокрема, фінансували діяльність архівних комісій, спрямовану на виявлення, вивчення та збереження пам'яток старовини, створювали та фінансово підтримували місцеві музейні установи.

У роки I Світової війни пам'яткоохоронна діяльність земських установ Лівобережної України була фактично згорнута. Більш сприятливі умови настали лише після Лютневої революції 1917 р., коли почався новий період історичного розвитку в українському суспільстві – період державного будівництва. Національні уряди, що діяли протягом 1917–1920 рр. на теренах України, прикладали значних зусиль задля розбудови української державності. Важливу роль за часів їхнього правління посідало й збереження національної культурної спадщини, її піднесення та використання задля виховання майбутніх поколінь. І така увага з боку державних діячів Української Центральної Ради, Гетьманату та Директорії була не випадкова. Це пов'язане, перш за все, з тим, що більшість з їхніх представників походили з інтелігентних, духовних і козацько-старшинських родин, де культурне виховання та освіта були невід'ємною складовою повсякденного життя людини. А, як відомо, саме культура формує свідомість, суспільні й політичні цінності, що виявляється особливо актуальним на етапі створення власної державності.

* *Морозова Анна Валеріївна* – кандидат історичних наук, головний спеціаліст відділу використання інформації документів Державного архіву Чернігівської області.

Необхідно зазначити, що у державній політиці молодих українських урядів охороні пам'яток і мистецтва відводилося важливе місце. Ще влітку 1917 р. Центральна Рада створила перший в історії України державний пам'яткоохоронний орган – Відділ музеїв і охорони пам'яток старовини і мистецтва, який продовжив свою роботу за Гетьманату та був збережений за Директорії¹.

Що стосується пам'яткоохоронної діяльності на місцях, то зауважимо, що влітку 1917 р. у Полтаві було створено Комітет охорони пам'яток, який очолював директор міського земського етнографічного музею К. Мощенко². Постановою Полтавської губернської земської управи від 8 серпня 1919 р. усі установи губернського комітету охорони пам'яток старовини, мистецтва та природи було вирішено передати у відання губернського земства з організацією при ньому відділу культури та мистецтва. Перед відділом ставилися, зокрема, завдання: керівництво музейною та науково-архівною справою в губернії (поповнення існуючих музеїв та створення нових); охорона пам'яток мистецтва, старовини, науки, культури та природи та недопущення їхньої порчі й гибелі; вивчення, описування, фотографування, обмір і збирання “всего, что имеет исторический, художественный, этнографический и научный интерес”; використання усіх зібраних матеріалів із науковою та навчально-виховною метою³.

3 вересня 1919 р. Полтавським губернським відділом культури та мистецтва був надісланий обіжник до усіх повітових земських управ, в якому повідомлялося про покладання справи щодо охорони пам'яток мистецтва, старовини та природи на губернські та повітові земства й про створення при губернському земстві відділу культури та мистецтва, до складу якого входило бюро з охорони пам'яток мистецтва, старовини та природи. Земським управам пропонувалося вжити заходів щодо охорони культурних цінностей на території повіту як у музеях, так і в приватних колекціях (док. № 1).

А вже 16 вересня від відділу культури та мистецтва Полтавської губернської земської управи надійшов обіжник до Прилуцької повітової земської управи, в якому були викладені засади заснування при повітовій управі особливого органу – бюро з охорони пам'яток старовини, природи та мистецтва (док. № 2). У своїй діяльності бюро мало підпорядковуватись повітовій земській управі та діяти узгоджено з відділом культури при губернській земській управі⁴. З метою “ускорення організації такого бюро” був надісланий його примірний статут (док. № 3).

20 вересня 1919 р. відділ культури та мистецтва знову звернувся до повітової земської управи з проханням повідомити, в якому стані перебуває справа організації бюро з охорони пам'яток старовини, мистецтва, культури та природи⁵. Та лише майже через місяць, а саме 16

жовтня, Прилуцька повітова земська управа повідомила про заснування бюро, завідувачем якого був призначений “профессорский стипендиат Иван Назарьевич Капустянский” (док. № 5).

Варто зазначити, що ще наприкінці ХІХ ст. у колах прилуцької інтелігенції з’явилася ідея влаштування міського або крайового музею. Так, на зборах повітового земства 22 вересня 1894 р. було одноголосно прийнято рішення про створення в Прилуках природно-історичного музею, на облаштування та утримання якого виділили спеціальні кошти.

Та лише коли до музею прийшов Іван Назарович Капустянський, музейна робота в Прилуках поживалася. Очоливши повітове бюро з охорони пам’яток мистецтва та старовини, І. Н. Капустянський почав активно збирати місцеву старовину, твори мистецтва, історичні реліквії.

Ще 11 серпня 1919 р. Міністерство народної освіти УНР, занепокоєне тим, що внаслідок діяльності більшовицької влади “гинуть не-оцінні скарби нашої науки й культури, а саме: книгозбірні, архіви, музеї, рідкі колекції старовини і т. п.”, направило до місцевих установ об’їзник, яким прохало вжити всіх заходів, аби захистити національні цінності, які перебувають в небезпеці. Задля цього пропонувалося роз’яснювати “як громадянам, так і козакам Української армії про ту шкоду, яка робиться національній справі Держави – нищення бібліотек і архівів”⁶.

З метою створення земського музею та залучення до цього усіх небайдужих, було розповсюджене звернення до населення Прилуччини із закликом до пожертв речей, зокрема картин, книг, монет, церковного начиння, етнографічних матеріалів, що мали “хотя некоторый интерес для музея” (док. № 6).

Під час української революції поширилася практика нищення предметів та архівів у родинних маєтках української шляхти та російського панства. Тому одним із нагальних завдань в умовах розрухи, виступів селянства, яке руйнувало поміщицькі садиби, стало рятування художніх цінностей, що залишалися в покинутих або напівзруйнованих маєтках. Аби запобігти цьому, ще на початку листопада 1917 р. Генеральний секретаріат звернувся до української влади на місцях з проханням вжити рішучих заходів, “аби забезпечити від знищення пам’ятки старовини і мистецтва” і взяти їх під свою опіку⁷.

Не залишилося це питання й поза увагою Прилуцького повітового бюро з охорони пам’яток старовини, мистецтва, культури та природи. Вже 19 жовтня 1919 р. ним був розісланий лист у маєтки Олива (Харитоненка) в с. Качанівці, Ламздорфів-Галаганів у с. Сокиринцях, В. П. Кочубея в с. Згурівці, Скоропадських в с. Тростянці, Масленнікова (колишня Милорадовича) в с. Товкачівці, Рахманової в с. Вейсбахівці, Бістрома в с. Заїзді та М. Маркевича в с. Турівці з пропозицією

надати відомості про стан збереженості маєтків і майна та заходи щодо їх охорони (док. № 7).

На жаль, серед документів повітового земства збереглася лише відповідь, що надійшла від керуючого Парафієвським маєтком Харитоненка від 29 жовтня 1919 р., в якому повідомлялося, що “все имущество при Качановском дворце ... разграблено и приведено в негодность, парк в настоящее время беспощадно рубится”. Далі повідомлялося, що через недостатність охорони при Оленівському цукровому заводі немає можливості охороняти Качанівську садибу (док. № 11). Бюро запропонувало передати усі збережені цінності до Прилуцького музею (док. № 12).

Обіжником від 20 вересня 1919 р. Міністерство народної освіти УНР нагадувало місцевим органам про необхідність виконання всіх наказів щодо архівів пам’яток старовини та мистецтва. Зокрема, зазначалося, що “не розграбовані збірки старовинних речей, бібліотеки, архіви мають бути, за допомогою місцевих самоврядувань та органів адміністраційного розпорядження перевезені з власницьких помешкань, залишених без догляду, до громадських установ”⁸.

Бюро з охорони пам’яток старовини, мистецтва, культури та природи Прилуцького повітового земства протягом 19–21 жовтня 1919 р. розіслало листи до власників колекцій такого змісту: “Открывая в недалеком будущем “Земский музей Прилукщины”, уездная земская управа имеет честь запросить Вас, не найдете ли Вы возможным передать в музей находящуюся в Вашем распоряжении коллекцию и вообще ценные в историко-культурном и этнографическом отношении предметы”. Їх отримали В. Л. Котляревський, В. Р. Милорадович, К. А. Прохоров та А. Г. Ракович з Прилук, М. Ф. Неште з с. Калишівки, керуючі маєтками у селах Качанівці, Вейсбахівці та Линовиці⁹.

У листах до окремих власників відомих колекцій зазначалися конкретні речі, які бюро бажало отримати для Музею (док. № 8).

Бюро намагалося залучити до формування музейної збірки не лише широкі верстви населення, але й установи на місцях. Задля цього 29 жовтня 1919 р. ним, зокрема, були надіслані листи до волосних правління із закликом взяти “посильное участие” в цій справі й надсилати різноманітні старовинні речі¹⁰.

У земському музеї Прилукщини передбачалося створення навчально-педагогічного відділу. Тому бюро з охорони пам’яток старовини, мистецтва, культури та природи 25 жовтня 1919 р. звернулося до Прилуцьких чоловічої, жіночої та змішаної гімназій, гімназії Федоренко та комерційного училища, ткацької майстерні в с. Дігтярі з проханням надсилати роботи учнів цих навчальних закладів, “могущих иметь общественно-воспитательный интерес” (док. № 10).

З метою формування та поповнення церковного відділу музею 23 жовтня 1919 р. бюро звернулося до архімандрита Густинського Троїцького монастиря Сергія (Лубенцова) з проханням передати до нього “отдельные из старинных вещей, принадлежащих монастырю” (док. № 9).

Не залишилися поза увагою бюро установи інших регіонів України. З проханням надіслати для новоствореного Земського музею Прилуччини предмети старовини зі своїх колекцій, воно звернулося до Чернігівського, Київського та Харківського міських музеїв¹¹.

Та справу пам'яткоохоронної діяльності Прилуцьке повітове земство було змушене припинити в зв'язку з відновленням та остаточним встановленням влади більшовиків 1 грудня 1919 р.

Але напрацювання бюро не пропали даремно – вже 21 грудня 1919 р. був відкритий Повітовий музей Прилуччини, основою якого стала Галаганівська музейна збірка з Сокоринців.

Уперше оприлюднені документи, виявлені в архівному фонді Прилуцької повітової земської управи, друкуються мовою оригіналів згідно з сучасними правописними нормами із дотриманням лексичних і стилістичних особливостей оригіналу.

У коментарях наведено стислу інформацію про осіб, установи та події, що згадуються в документах.

¹ Ярошенко Є. С. Становлення державної системи охорони культурних цінностей в Україні: 1917–1919 рр.: автореф. дис. канд. іст. наук / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2004. – 18 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/inode/p-2/29414.html>. – Назва з екрана.

² Осташко Т. С. З історії літературно-мистецького життя в Україні за часів Центральної ради / Т. С. Осташко // Український історичний журнал. – 1998. – № 2. – С. 35.

³ Державний архів Чернігівської області (далі – Держархів Чернігівської обл.), ф. 1486, оп. 1, спр. 1053 а, арк. 2–3.

⁴ Там само, арк. 11–11зв.

⁵ Там само, арк. 16.

⁶ Пам'ятки. – Т. 1. – К., 1998. – С. 123.

⁷ Осташко Т. С. З історії літературно-мистецького життя в Україні... – С. 34.

⁸ Пам'ятки. – Т. 1. – К., 1998. – С. 133–134.

⁹ Держархів Чернігівської обл., ф. 1486, оп. 1, спр. 1054 а, арк. 11, 13.

¹⁰ Там само, арк. 23–23зв.

¹¹ Там само, арк. 14.

№ 1

Обіжник

**Полтавського губернського відділу культури
та мистецтва до повітових земських управ про охорону
культурно-історичних та художніх цінностей***3 вересня 1919 р.*

На основании “Правил об упрощенном, по исключительным обстоятельствам военного времени, управлении губернским и уездным земским хозяйством впредь до выборов гласных”, предусматривающих работу по охране и спасению “тех культурно-исторических и художественных ценностей, коим грозит опасность невознаграждаемых ущербов и полная гибель их”, Полтавская губернская земская управа доводит до сведения уездной земской управы, что вся забота по охранению памятников искусства, старины и природы отныне ложится на губернскую и уездные земские управы.

В настоящее время при губернском земстве образован особый отдел культуры и искусства, при котором имеется бюро по охране памятников искусства, старины и природы.

На основании вышеизложенного, губернская земская управа просит уездную земскую управу принять меры к охране тех культурных ценностей, какие имеются в вашем уезде, как по отдельным музеям, так и у частных лиц. Причем отдел обращает особое внимание управы на необходимость принятия соответствующих мер по охране всех тех предметов, имеющих художественный и исторический интерес, которые были вывезены из частновладельческих усадеб и домов в период советской власти, а также и кроме того в целях планомерного проведения в жизнь мер по охране культурных ценностей на Полтавщине, отдел просит уездную управу немедленно прислать сведения о положении музеев, собраний и коллекций, находящихся в вашем уезде, как общественных, так и частных.

Помимо охраны предметов, имеющих художественную и историческую ценность, на уездную управу ложится также задача организовать комиссию по возвращению предметов старины и искусства и проч., которые были собраны в период советской власти. Причем комиссии эти могут производить выдачу только по особым правилам, составленным уездной управой (в зависимости от местных условий), утвержденным центральным органом охраны и под его контролем.

Приступить к выдаче художественно-исторических предметов только по утверждению вышепомянутых правил и по представлении в отдел культуры и искусства сведений согласно прилагаемому № 1 бланку* (для руководства при составлении их прилагаются правила выдачи, выработанные отделом культуры и искусства и утвержденные Полтавской губернской земской управой), приняв, конечно, все меры к обеспечению, сохранности и неприкосновенности этих предметов.

Наконец, уполномочить особое лицо по усмотрению управы для постоянной связи со вновь образованным отделом культуры и искусства при губернском земстве впредь до приглашения отделом постоянного сотрудника-корреспондента.

* Бланк у справі відсутній.

Председатель губернской земской управы
Зав. отделом культуры и искусства
Зав. бюро по охране памятников искусства, старины и природы
Секретарь*

Держархів Чернігівської обл., ф. 1486, оп. 1, спр. 1053 а, арк. 4–4 зв. Машинопис, оригінал.

№ 2

Обіжник

**відділу культури та мистецтва Полтавської губернської земської управы
до Прилуцької повітової земської управы про створення повітового
бюро з охорони пам'ятників старовини, природи та мистецтва**

16 вересня 1919 р.

Согласно временному положению о губернских и уездных учреждениях в местностях, находящихся под управлением Главнокомандующего Вооруженными силами на Юге России, в круг ведения губернских и уездных земских управ входит “попечение об охране памятников старины и достопримечательностей местности и природы, а также сооружений и памятников искусства”.

В виду того, что до сего времени при Полтавской губернской земской управе не существовало органа, который был бы компетентным руководить этим новым начинанием, управа посчитала необходимым образовать особый отдел, дав ему наименование Отдела культуры и искусства. Для ознакомления с основными заданиями этого органа управа препровождает при сём временные положения о конструкции отдела и докладную записку, представляемую на рассмотрение центральной власти**, в коей управа развивает свое мнение относительно самой постановки дела охраны в губернии.

Озабочиваясь осуществлением реальной охраны памятников старины, природы и искусства на всей территории Полтавской губернии, губернская земская управа считает необходимым связаться в своих мероприятиях в этом деле с уездными управами, привлекая их к более тесному контакту в предполагаемой работе. По мнению губернской земской управы является крайне желательным образование при всех уездных управах особого органа – бюро по охране памятников старины, природы и искусства, подчиненного уездной управе на правах отдела и действующего в полном контакте с аналогичным органом при губернской управе. Без организации такого органа едва ли возможно проведение реальной охраны в том масштабе, в каком это вызывается необходимостью в настоящее тревожное время, когда предметы культуры и искусства уничтожаются в огромных размерах. Выражая надежду, что уездным земским управам так же близко дело спасения и охраны культурных ценностей, как и губернской, она считает необходимым войти в каждую из уездных управ с предложением организовать указанное выше бюро по охране памятников старины, природы и искусства, внося соответствующее ассигно-

* Підписи нерозбірливі.

** Див. документи № 3, 4.

вание в смету текущего года. в видах ускорения организации такого Бюро, губернская земская управа позволяет себе препроводить при сем примерный статут такого бюро и его смету. Что касается более разработанных правил и ассигнований на 1920 год, то таковые будут выработаны после получения точных инструкций от центральной власти на особом съезде представителей управ по этому вопросу и представлены на рассмотрение ближайшего за ним съезда председателей уездных земских управ.

Председатель управы
Зав. отделом культуры и искусства
Секретарь*

граф Капнист

Держархів Чернігівської обл., ф. 1486, оп. 1, спр. 1053 а, арк. 11–11зв. Машинопис, оригінал.

№ 3

Проект тимчасового статуту повітового бюро з охорони пам'ятників старовини, природи та мистецтва

*[Не пізніше 16 вересня 1919 р.]***

I. Организация и управление бюро

1. Уездное бюро по охране памятников старины, природы и искусства составляет особый отдел уездной земской управы и находится в непосредственном ведении председателя управы.

2. В своей работе отдел руководствуется инструкциями, присылаемыми из отдела искусства и культуры при Полтавской губернской земской управе, какою она является филиальным отделением по самому характеру своей работы.

3. Во главе бюро стоит заведующий или его заместитель, избираемые коллегией уездной управы.

4. Общий порядок хозяйственный и административный по бюро устанавливается применительно к таковым и в других отделах уездной земской управы.

II. Основные задачи бюро

1. Спасение и охрана памятников культуры, старины, природы, искусства и науки, предупреждение их порчи и гибели, наблюдение за правильным исполнением временных правил и законоположений по охране, ходатайство об особых обязательных постановлениях, пропаганда идеи охраны предметов старины, природы, искусства и т.д. путем печати, устройства выставок, экскурсий, лекций, организацией союзов охраны и т.д.

2. Изучение, описание, обмер, фотографирование, записывание и собиране всего, что имеет исторический, художественный, этнографический и научный интерес. Для сохранения указанных материалов и предметов организует музей и хранилища, в коих производится научная обработка собранного материала и ознакомление населения с памятниками старины, искусства, природы и т.д.

* Підписи нерозбірливі.

** Датовано за суміжними документами.

3. Содействие широкому распространению художественных, исторических и иных научных сведений в народе.

4. Вообще содействие культурному прогрессу Полтавщины в тех отраслях ее жизни, которые не затрагиваются другими отделами земства.

Примерный бюджет уездного бюро по охране памятников старины и искусства на 4 месяца

I. Персонал бюро

1. Заведующий бюро	по 1500 руб. в месяц	6 тыс. руб.
2. Его помощник	1200 руб.	4800 руб.
3. Регистратор	850 руб.	3400 руб.
4. Письмоводитель	850 руб.	3400 руб.

По персоналу 17 600 руб.

II. Содержание бюро

1. Покупка предметов	по 5 тыс. руб. в месяц	20 тыс. руб.
2. Перевозка	2 тыс. руб.	8 тыс. руб.
3. Поездки по уезду	2 тыс. руб.	8 тыс. руб.
4. Канцелярские расходы	500 руб.	2 тыс. руб.
5. Регистрация	1 тыс. руб.	4 тыс. руб.
6. Печатание воззваний, ленточек и т.д.	3 тыс. руб.	12 тыс. руб.
7. Приглашение сотрудников-консультантов и разъезды их	2 тыс. руб.	8 тыс. руб.
8. Непредвиденные расходы	1 тыс. руб.	4 тыс. руб.

На содержание 6 тыс. руб.

А всего по Бюро

83 600 руб.

Держархів Чернігівської обл., ф. 1486, оп. 1, спр. 1053 а, арк. 12–12 зв. Машинопис, відпуск.

№ 4

Доповідь

Полтавської губерньської земської управи Особливій нараді при Головнокомандувачі Збройних сил на Півдні Росії

*[Не пізніше 16 вересня 1919 р.]**

Согласно “Правилам об упрощенном, по исключительным обстоятельствам военного времени, управлении губернским и уездным земским хозяйством”¹, на губернских и уездных земских управах лежит “принятие мер к охране тех культурных, исторических и художественных ценностей, коим грозит опасность невознагражденных ущербов или полной гибели их” (§ IX пункт 3 “Правил”).

Принимая на себя столь сложное и ответственное дело, Полтавская губернская земская управа вполне ясно сознает то огромное значение, какое должно сыграть подобная охрана, сосредоточенная в ведении наиболее компетентного в губернии общественного органа – губернской земской управы.

* Датовано за суміжними документами.

Относясь крайне серьезно к выполнению возложенных на нее новых задач, Полтавская губернская земская управа, в самом начале возобновления своей деятельности, признала необходимым учредить при управе новый отдел – культуры и искусства, в ведение коего и передала все дело по проведению в жизнь реальной охраны культурных ценностей на Полтавщине. При образовании указанного отдела управа воспользовалась существовавшей ранее в Полтаве организацией – Комитетом по охране памятников искусства, старины и природы, которая брала на себя в период Гетманства², петлюровской и советской властей дело спасения культурных ценностей от крайнего вандализма и полного уничтожения их. Самый факт существования комитета, возникшего по инициативе земских работников – заведующих земскими музеями (естественноисторического, историко-этнографического и археологического, а также Центрального исторического архива Полтавщины) и заложившего первый фундамент дела реальной охраны культурных ценностей, не может не повлиять на быстрое налаживание нового дела, столь необходимого в настоящее время.

Принимая в свое ведение бывший Комитет по охране памятников искусства, старины и природы со всем тем значительным имуществом и коллекциями, которые комитет спас от расхищения, и создавая преемственный орган – отдел культуры и искусства, Полтавская губернская земская управа на первых шагах своей деятельности в области охраны культурных ценностей столкнулась с целым рядом основных вопросов, от того или иного разрешения которых зависит все направление деятельности губернского земства в области реальной охраны культурных памятников.

Спасая ценные произведения искусства и предметы старины, комитет имел своей целью не только сохранить их на время от уничтожения, но и обеспечить сохранность их на более далекое будущее, отчасти также сделать их доступными непосредственному изучению специалистами и осмотру широкими слоями населения.

Принимая от комитета все им спасенное и передавая его на хранение вновь образованный Отдел культуры и искусства, коему подчинены теперь и местные, крайне богатые предметами, музеи, Полтавская губернская земская управа встретила с явлением нежелания некоторых владельцев оставлять спасенные комитетом их предметы даже под временной охраной отдела. Целый ряд предметов, выдающихся по своей художественной, исторической и культурной ценности, предметов чисто музейного характера, иногда уникалов, придется немедленно возвратить владельцам их, которые, безусловно, не могут гарантировать их безопасность на теперешнее тревожное время, когда местами можно ожидать нежелательных эксцессов. Кроме того, значительная часть таких предметов, в силу чрезвычайной дороговизны жизни и необеспеченности владельцев, будет продана в посреднические руки или другим частным лицам (с такими фактами отделу уже пришлось встретиться в своей деятельности) и могут быть навсегда потеряны не только для местного края, но и для всей нашей родины.

Реальная и действительная охрана памятников старины и искусства, по мнению Полтавской губернской земской управы, не может быть осуществлена без известных правомочий управы на хотя бы временное запрещение изъятия наиболее ценных предметов из ведения владельцев в смысле свободного распоряжения ими. По мнению управы, до выяснения вопроса о наилучшей охране культурных ценностей в общегосударственном масштабе, единствен-

ным способом, гарантирующим их неприкосновенность, является хранение в специальных музеях и хранилищах, находящихся под контролем такого пользующегося общественным доверием органа, как губернская земская управа. В таком случае, оставаясь частной собственностью, эти культурные ценности будут вполне обеспечены в своей сохранности, а не будут находиться под постоянной угрозой новой опасности расхищения или даже полного уничтожения их при помощи бесчисленного множества путей, какими богат переживаемый нами период времени.

Не имея точных указаний из центра относительно характера своей деятельности в области охраны культурных ценностей, Полтавская губернская земская управа затрудняется в осуществлении целого ряда начинаний, связанных с реальной охраной. В целом ряде случаев управе приходится встречаться с продажей крайне ценных вещей культурного значения, не имея возможности так или иначе повлиять на задержание этих предметов в руках, гарантирующих сохранность их не только как определенных культурных ценностей, но часто и ценностей чисто местного значения, изъятие коих из нашего края может явиться невознаградившей утратой. В особенности это касается архивных материалов и предметов местной истории и этнографии. Не менее катастрофично положение и церковной старины, которая, по сведениям губернской земской управы, постепенно исчезает из наших церквей, переходя чаще всего в частные руки.

Отсутствие какого-либо определенного правительственного или общественного надзора за памятниками архитектурного творчества (деревянные и каменные церкви, помещичьи дома, здания правительственных учреждений и других сооружений, имеющих художественную и историческую ценность) также озабочивает Полтавскую губернскую земскую управу, которая находит, что и эти памятники являются такой огромной культурной и художественной ценностью, что забота об их сохранении есть дело ближайшего будущего. Предоставление Полтавской губернской земской управе в лице ее отдела культуры и искусства права принятия мер к непосредственной охране этих памятников, запрещения разрушения их и обезобразывающих пристроек, перестроек и разного рода реставрационных работ, как наружных, так и внутренних, и предоставление фактической возможности провести регистрационно-исследовательские работы в этой области, что, несомненно, сыграло бы огромную роль в деле сохранения этих огромной ценности памятников исторической и художественной архитектуры. Столь же важно предоставление Полтавской губернской земской управе права выдачи разрешений и контроля над раскопками курганов, городищ и стоянок, ибо в противном случае предметы исторического значения, заключающиеся в них, будут расхищены лицами, мало заинтересованными сохранением целого ряда предметов, не имеющих денежной ценности, но крайне важных по своему историческому значению. До сих пор право такого контроля и выдача разрешений на производство раскопок принадлежало Императорской археологической комиссии в Петрограде³, которая предоставляла от себя право контроля местным научным учреждениям, в том числе и Полтавскому археологическому музею⁴. В настоящее время, когда мы отрезаны от этого центра, а местная административная власть не может претендовать на компетентность в такого рода вопросах, единственным органом, могущим взять на себя такой контроль, является губернская земская управа в лице ее отдела, коему подчинен и археологический музей в Полтаве.

Кроме культурных ценностей, являющихся продуктом деятельности самого человека, наш край имеет ценности иного характера, кои в других странах охраняются не менее бережно, чем первые. Такими ценностями являются памятники природы в виде девственных степей, древних лесов, культурных парков, редких зверей, птиц и т.д. В силу самой идеи охраны и эти памятники не могут быть игнорированы при планомерном и широком проведении охраны всех культурных ценностей. Как пример таких памятников в Полтавской губернии, губернская земская управа может указать на знаменитый лес в Диканьке и Милорадове, имеющий до 2 тыс. десятин, заповедную степь в Струковской экономии Константиноградского уезда и т. д. Полтавская губернская земская управа думает, что и эти памятники следует оградить от уничтожения, кое неминуемо последует в случае раздробления крупных земельных угодий. Считая, что охрана таких памятников природы также входит в сферу деятельности вновь образовавшегося отдела культуры и искусства, управа поручила ему детальное выяснение всех вопросов, связанных с такой охраной, чтобы к моменту проведения в жизнь нового земельного закона и о сохранении этих культурных ценностей можно было возбудить соответствующее ходатайство перед центральной властью.

По мнению Полтавской губернской земской управы, весьма многочисленные памятники культуры и искусства могут быть спасены в настоящее время лишь путем покупки у тех лиц, кои по тем или иным причинам вынуждены продавать их в посреднические или любительские руки. В виду того, что даже при условии нормального поступления окладных сборов Полтавская губернская земская управа не в состоянии затратить больших средств на такую покупку, и принимая во внимание, что на дело общегосударственного значения, каким является охрана культурных и исторических памятников, губернская земская управа уже ассигновала 1 млн 200 тыс. руб. (бюджет отдела культуры и искусства), она считает необходимым ходатайствовать перед Особым совещанием при Главнокомандующем Вооруженными силами Юга России об ассигновании в ее распоряжение 300 тыс. руб. как единовременное безвозвратное пособие на покупку наиболее ценных предметов искусства, кои поступят в местные земские музеи. Кроме того, управа находит необходимым возбудить ходатайство об ассигновании еще 200 тыс. руб. на таких же условиях для проведения в жизнь охраны архитектурных памятников, регистрации, исследования и обмера, а где крайне необходимо – хотя бы самого незначительного ремонта, гарантирующего преждевременную гибель памятников.

На основании всего вышеизложенного, Полтавская губернская земская управа, принимая на себя обязанности по охране культурных ценностей на Полтавщине, считает необходимым почтительнейше ходатайствовать о следующем:

1. Об издании точных и подробных правил, коими бы управа могла руководствоваться при проведении реальной охраны.
2. О предоставлении губернскому земству права временного, впредь до разрешения вопроса в общегосударственном масштабе, изъятия наиболее ценных предметов искусства и старины, спасенных от большевиков, из ведения владельцев в смысле свободного распоряжения ими.
3. О предоставлении губернскому земству права контроля над продажей предметов исключительного интереса по своему научному или художественному значению с условием предоставления губернскому земству приоритета в деле покупки указанных предметов для своих музеев.

4. О предоставлении губернскому земству права контроля над продажей предметов церковной старины совместно с соответствующей духовной властью в губернии.

5. О предоставлении губернскому земству права фактической охраны над всеми памятниками художественной и исторической архитектуры в смысле защиты их от разрушения, перестроек, надстроек и принятия мер как к ремонту, так и к реставрации их.

6. О предоставлении губернскому земству права контроля над всеми раскопками курганов, городищ и стоянок на территории губернии и выдачи самих разрешений на право раскопок.

7. О предоставлении губернскому земству права разработки всех материалов, касающихся охраны природы на территории губернии для возбуждения соответствующего ходатайства перед центральной властью об отчуждении наиболее интересных мест под национальные парки.

8. Об ассигновании в распоряжение Полтавской губернской земской управы 300 тыс. руб. на покупку наиболее ценных предметов художеств.

9. Об ассигновании ей же 200 тыс. руб. на предварительные мероприятия по реальной охране памятников художественной и исторической архитектуры на всей территории Полтавской губернии.

Держархів Чернігівської обл., ф. 1486, оп. 1, спр. 1053 а, арк. 13–15зв. Машинопис, відпуск.

№ 5

Повідомлення

**до відділу культури та мистецтва при Полтавській губземуправі
про створення бюро з охорони пам'яток старовини, мистецтва,
культури та природи Прилуцької повітземуправи**

16 жовтня 1919 р.

Прилуцкая уездная земская управа имеет честь сообщить отделу культуры и искусства, для установления необходимой связи, что при управе основано бюро по охране памятников старины, искусства, культуры и природы, заведующим которого назначен профессорский стипендиат Иван Назарьевич Капустянский⁵.

Держархів Чернігівської обл., ф. 1486, оп. 1, спр. 1054 а, арк. 4. Машинопис, відпуск.

№ 6

Звернення

**бюро з охорони пам'яток старовини, мистецтва, культури та природи
Прилуцької повітземуправи до населення Прилуччини**

Жовтень 1919 р.

Намереваясь в непродолжительном времени открыть “Земский музей Прилуцщины”, уездная земская управа обращается к населению города и уезда с призывом пойти навстречу ей добровольными пожертвованиями вещей, могущих иметь хотя некоторый интерес для музея.

События последних лет, нарушив нормальную жизнь, повели к тому, что много ценных в историко-культурном и воспитательном отношении вещей погибло безвозвратно.

Нет гарантии для целости их и на ближайшее будущее.

А между тем земство имеет большую возможность, чем кто-либо из частных лиц взять на себя дело охраны таких памятников.

Музей в своих стенах мог бы приютить картины известных художников, старинные и современные; старых и редких изданий книги, церковные и светские, находки монет, скелетов, оружия и проч., имеющего значение как древность, также церковную утварь, старинные (17, 18 веков) костюмы, вышивки и другие материалы этнографического характера.

Коллекции чучел, растений (гербарии), художественные ученические работы (картины, лепка, аппликации) могли бы сделать музей ценным и в чисто педагогическом смысле – дело учителей помочь поставить на высоту этот отдел.

Всевозможные пожертвования, предложения, справки управа просит направлять и адресовать в основанное при ней “бюро по охране памятников старины, искусства, культуры и природы”, имеющей задачей в самых широких размерах помочь и способствовать охране и собиранию вообще культурных и художественных ценностей (библиотек частных, коллекций, архивов, а также построек, парков, заповедных лесов, курганов, подземных ходов и проч.).

Председатель управы
Секретарь
Заведующий Бюро

М. Линник
Ледин
Иван Капустянский

Держархів Чернігівської обл., ф. 1486, оп. 1, спр. 1054 а, арк. 24. Друкарський відбиток.

№ 7

Лист

**бюро з охорони пам'яток старовини, мистецтва, культури та природи
Прилуцької повітземуправи до власників та керуючих мастками**

19 жовтня 1919 р.

1. Олива (бывш. Харитоненко) – с. Качановка⁶
2. Ламздорф-Галагана – с. Секиринец⁷
3. В. П. Кочубея – с. Згуровка⁸
4. Скоропадского – с. Тростянец⁹
5. Масленникова (бывш. Милорадовича) – с. Толкачевка¹⁰
6. Рахмановой – с. Вейсбаховка¹¹
7. Бистрома – с. Заезд¹²
8. Н. Н. Маркевича – с. Туровка¹³

Прилуцкая уездная земская управа предлагает доставить в бюро по охране памятников старины, искусства, культуры и природы сведения о том, уцелел ли дом, парк, коллекции и все прочее ценное в культурно-художественном и историческом отношениях, находившееся в имении при бывших политических переворотах.

Управа просит также сообщить, какие меры приняты для охраны всего этого в настоящее время и не чувствуется ли необходимости в ней.

Держархів Чернігівської обл., ф. 1486, оп. 1, спр. 1054 а, арк. 8. Машинопис, відпуск.

№ 8

Лист

**бюро з охорони пам'яток старовини, мистецтва, культури
та природи Прилуцької повітземуправи до власників колекцій**

19 жовтня 1919 р.

1. Имение В. П. Кочубея – с. Згуровка
2. Н. Н. Маркевичу о передаче картин, вещей историка Н. А. Маркевича¹⁴ – г. Прилуки
3. Юр. Гр. Каневский о передаче коллекции растений Сибири – с. Замостей, народная школа
4. Вл. Аф. Ф. Гишман о передаче монет и марок – г. Прилуки

Открывая в недалеком будущем “Земский музей Прилукины”, уездная земская управа имеет честь запросить Вас, не найдете ли Вы возможным передать в музей находящуюся в Вашем распоряжении коллекцию:

- 1) плахт и украинского шитья
- 2) картин, также вещей Н. А. Маркевича
- 3) растений Сибири
- 4) монет и марок

и вообще ценные в историко-культурном и этнографическом отношении предметы.

Держархів Чернігівської обл., ф. 1486, оп. 1, спр. 1054 а, арк. 9. Машинопис, відпуск.

№ 9

Лист

**бюро з охорони пам'яток старовини, мистецтва, культури
та природи Прилуцької повітземуправи до Сергія¹⁵,
архімандрита Густинського Троїцького монастиря¹⁶**

23 жовтня 1919 р.

Основывая в недалеком будущем “Земский музей Прилукины”, уездная земская управа имеет честь обратиться к Вам с просьбой передать в музей отдельные из старинных вещей, принадлежащих монастырю (портрет Дмитрия Ростовского¹⁷ на полотне, “Евангелие учительное” еп. Каллиста¹⁸, Евангелия Московской и Львовской печати 17 века, “Обед душевный” Симеона Полоцкого¹⁹, “Тактикон” еп. Никона²⁰, предметы утвари, иконы и проч.).

Держархів Чернігівської обл., ф. 1486, оп. 1, спр. 1054 а, арк. 16. Машинопис, відпуск.

№ 10**Лист**

**бюро з охорони пам'яток старовини, мистецтва, культури та природи
Прилуцької повітземуправи до керівників навчальних закладів повіту
з проханням надсилати роботи учнів до музею**

25 жовтня 1919 р.

Директору казенной мужской гимназии²¹

В Прилукскую общую гимназию²²

В гимназию Федоренко²³

Дегтярская тк[ацкая] мастерская²⁴

Прилукское коммерческое училище²⁵

Прилукская женская гимназия²⁶

Намереваясь в непродолжительном времени открыть “Земский музей Прилукщины”, в котором предполагается и учебно-педагогический отдел, уездная земская управа имеет честь обратиться через вас к педагогическому персоналу вверенной вам школы с просьбой представлять в музей различные работы учеников, могущие иметь общественно-воспитательный интерес.

Держархів Чернігівської обл., ф. 1486, оп. 1, спр. 1054 а, арк. 22. Машинопис, відпук.

№ 11**Лист**

**керуючого Парафієвським мастком до бюро з охорони пам'яток
старовини, мистецтва, культури та природи Прилуцької
повітземуправи про стан Качанівської садиби**

29 жовтня 1919 р.

Милостивые государи!

На письмо Ваше от 21 октября с. г. настоящим сообщаем, что все имущество при Качановском дворце положительно разграблено и приведено в негодность, парк и в настоящее время беспощадно рубится отдельными лицами прилегающего населения. Здание дворца уцелело, но значительно пострадало.

Имеющаяся при Еленовском сахарном заводе²⁷ (в 5 верстах от Качановской усадьбы) охрана далеко недостаточная и Качановский дворец со всеми постройками и парк в настоящее время не охраняются. Крайне было бы необходимым поставить охрану в Качановке, дабы предотвратить порубку парка и сохранить усадьбу и дворец от поджога злоумышленниками

Управляющий имением

Бухгалтер*

Держархів Чернігівської обл., ф. 1486, оп. 1, спр. 1053 а, арк. 23. Машинопис, оригінал.

* Підписи нерозбірливі.

№ 12

Лист

бюро з охорони пам'яток старовини, мистецтва, культури та природи Прилуцької повітземуправи до Управління Оленівським цукровим заводом та Парафіївським маєтком з пропозицією передати до музею речі, що залишилися в садибі с. Качанівка

5 листопада 1919 р.

В ответ на отношение от 29 октября с. г. управа предлагает сохранившиеся во дворце культурные и исторические ценности (картины, коллекции, книги и пр.) передать в музей при оной, где они будут в безопасности.

Держархів Чернігівської обл., ф. 1486, оп. 1, спр. 1054 а, арк. 23. Машинопис, відпуск.

¹ Йдеться про “Временное положение о Губернских и Уездных земских учреждениях в местностях, находящихся под управлением главнокомандующего Вооруженными силами на юге России” від 4 липня 1919 р., згідно з яким крім традиційних сфер соціальної політики (народна освіта, охорона здоров'я, статистичні дослідження та сільське господарство) на земства були покладені широкі повноваження щодо внутрішнього життя повітів і губерній: починаючи з “мер борьбы против пьянства и неpotребства” і закінчуючи “содействия развитию местной кустарной и фабрично-заводской промышленности”.

² Йдеться про період історії Української держави з 29 квітня до 26 грудня 1918 р., коли державу очолював гетьман Павло Скоропадський.

³ *Імператорська археологічна комісія* заснована в 1859 р. на основі Комісії для вивчення старожитностей і з 1889 р. була єдиною установою, що видавала дозволи на розкопки на державних, міських і селянських землях. Комісія займалася й охороною та реставрацією пам'ятників. Ліквідована в 1919 р. із передаванням функцій Російській академії історії матеріальної культури.

⁴ *Полтавський археологічний музей* існував при Полтавському археологічному комітеті, що був створений відповідно до указу Синоду при Єпархіальному управлінні в 1906 р. Після встановлення радянської влади в 1919 р. експонати передані до державного музею.

⁵ *Капустянський Іван Назарович* (18 верес. 1894 – 14 листоп. 1937) – літературознавець, бібліограф, педагог. Народився в сім'ї дяка. Навчався в Лубенській і Полтавській духовних семінаріях (1909–1912), Ніжинському історико-філологічному інституті (1912–1916). У серпні 1916 р. призваний до армії. Після демобілізації у 1918 р. закінчив лекторські курси при Міністерстві народної освіти, став професорським стипендіатом при Київському університеті. У квітні 1919 р. переїхав до Прилук, де викладав історію української літератури в місцевому народному університеті, очолював повітовий комітет охорони пам'яток мистецтва та старовини, виступив ініціатором заснування повітового музею в колишньому маєтку Галаганів у Сокиринцях. Влітку 1921 р. призначений до Полтави головою губернського комітету охорони пам'яток мистецтва, старовини і природи. У липні 1923 р. переїхав до Харкова, закінчив аспірантуру при кафедрі мовознавства. Наприкінці 1920-х років був затверджений науковим співробітником Інституту імені Т. Шевченка, доклав зусиль для становлення музею-заповідника на могилі Кобзаря. У грудні 1934 р. був заарештований за контрреволюційну діяльність. У 1935 р. засуджений до 5 років ВТТ. В ув'язненні захворів і помер.

⁶ Початок *Качанівського маєтку* сягає 1771 р., коли за дорученням Катерини II Качанівка була викуплена в казну й подарована графу П. О. Рум'янцеву-Задунайському. На його замовлення за проектом московського архітектора К. Бланка український зодчий М. Мосцепанов збудував палац у псевдоготичному стилі. Невдовзі біля палацу був розбитий парк, поруч із палацом збудовані службові приміщення та флігелі, а в парку – декоративні будинки, з яких до нашого часу збереглися грот під “бесідкою Глинки” та архітектурна композиція “Романтичні руїни”. У 1808 р. С. П. Рум'янцев продав маєток Г. Я. Почечі та його дружині, за часів яких палац був знесений і на його місці збудований одноповерховий будинок. Після смерті садиба перейшла до сина П. А. Почеки від 1-го шлюбу Г. С. Тарновському, який розпочав будівництво палацу в стилі класицизму та змінив планування парку. В садибі Тарновський зібрав велику бібліотеку та колекцію картин відомих європейських і російських майстрів. Тут гостювали відомі письменники, поети, композитори, художники. За В. В. Тарновського-молодшого парк був розширений, алеї були прикрашені малими архітектурними формами, лавками, мармуровими скульптурами, створений каскад з 12-ти ставків. В садибі був створений музей українознавства, особливе місце серед речей якого займали речі, пов'язані з Т. Шевченком. 1898 р. був змушений продати Качанівку разом із цукровим заводом в Парафіївці П. Харитоненку у посаг дочці Олені. Харитоненко збільшив територію парку, реконструював палац і флігелі. Після розлучення з князем М. Урусовим Олена Павлівна одружилася з бароном Михайлом Олівом. Він продовжував традиції колекціонування, запрошував до Качанівки відомих художників свого часу. Після Жовтневої революції садиба була націоналізована та розграбована. З 1925 р. тут містилася дитяча комуна ім. Воровського, у роки Великої Вітчизняної війни та післявоєнні роки – шпиталі, згодом – протитуберкульозний санаторій. 24 листопада 1981 р. Качанівка оголошена державним історико-культурним заповідником.

⁷ Маєток *Ламздорфов-Галаганів* знаходився у с. Сокиринці, яке до 1716 р. було вільним козацьким селом, коли гетьман І. Скоропадський надав його прилуцькому полковнику Гнату Галагану. 1888 р., після смерті Г. П. Галагана, припинився рід по чоловічій лінії. Усі маєтки перейшли до Марії Павлівни Галаган, чия дочка Катерина Комаровська одружилася з генерал-лейтенантом К. М. Ламздорфом і йому було дозволено іменуватися графом Ламздорф-Галаганом. Сокиринський палац був споруджений у 1823–1829 рр. за проектом арх. П. А. Дубровського в стилі ампір і плавно сполучається з Сокиринським парком. У будинку налічувалося 60 кімнат, а критими переходами палац поєднується з двоповерховими флігелями. З 1920 р. тут містилася агрономічна школа, пізніше – Сокиринський сільськогосподарський технікум.

⁸ *Згурівка* заснована в останній чверті XVII ст. як хутір. У XIX ст. землевласником був гвардії капітан Петро Аркадійович Кочубей, який у 1910–1913 рр. побудував цукроварню, а від неї залізничну колію до Яготина. У садибі Кочубея насаджено великий парк, побудовано розкішний палац, який до наших часів не зберігся. *Кочубей Василь Петрович* (1868–1940) – з 1890 р. одружений на своїй троюрідній сестрі Варварі Василівні Кочубей (1869–?), дочці Василя Васильовича Кочубея та Марії Іванівни Драгневич. Син П. А. Кочубея.

⁹ Виникнення *комплексу в с. Тростянець* пов'язане з ім'ям Скоропадського Івана Михайловича (1804–1887) – нащадка гетьмана Лівобережної України І. І. Скоропадського (1646–1722). На початку 1820 р. Скоропадські купили в козака з с. Васьківці хут. Тростянець. 1830 р. хутір з навколишніми землями перейшов у спадок І. М. Скоропадському, який збудував тут палац, церкву, господарські будівлі, заклав парк, спорудив греблі й загати, в результаті чого на площі понад

10 га утворилися 4 стави: Великий, Куциха, Лебединий, Безіменний, що стали головними елементами паркового комплексу. Перші дерева висаджено 1834 р. у затишному виярку Богівщина. Поруч із Великим ставом на площі понад 20 га висаджено ялини й тополі каролінські. Незабаром Богівщина поповнилася багатою колекцією здебільшого рідкісних дерев. 1836 р. почалося висадження дерев групами. До кінця 1830-х років на польових землях уже росло багато берез, лип, кленів, дубів, хвойних. Насадження розмежовувалися мальовничими галявинами. На поч. 1840-х років у парку з'явилися дерева з Петергофського, Ризького, Нікитського ботанічних садів, із саду В. М. Каразіна під Харковом. Тоді ж стали садити дерева за межами парку – смугами і галями. Кожна посадка складалася з дерев однієї чи кількох порід. Насадження гаїв створило м'який перехід від степового ландшафту до паркового масиву, захищало дендропарк від негоди, вітрів та суховіїв. У 1850-х роках садівники із Петергофа брати Євстигнеєви розробили план парку. Доріжки підводили до найоригінальніших ділянок і галявин. Найбільше розширення території парку припадає на 1860-і роки. У 1858 р. І. М. Скоропадський доручив садівнику К. Д. Шлінглофу створити штучний гірський сад. Цій роботі передувало створення місцевим художником-пейзажистом ландшафту із загостреними вершинами, що нагадували Альпи. Земляні роботи тривали майже 30 років. У II пол. XIX ст. ще інтенсивніше стали висаджувати екзотичні рослини. Наприкінці XIX ст. площа парку сягала 175, а разом з навколишніми галями – 350 га. Тут налічувалося 623 види дерев і кущів. В парку було чимало кам'яних та дерев'яних лавок, скульптур міфічних героїв та богів, збудовано дерев'яні альтанки, споруджено загати, греблі, мости. У наступні роки робота велася над посиленням художньої виразності. Після встановлення радянської влади парк увійшов до складу радгоспу “Тростянець”, 1938 р. був виділений у самостійну науково-дослідну одиницю, а 1940 р. оголошений державним заповідником.

¹⁰ *Село Товкачівка* вперше згадується 1628 р. До 1727 р. це було вільне військове село, “до ратуші Прилуцької прислушаюче”. Того ж року гетьман Д. Апостол надав його на ранг полковнику Г. Галагану. Але незабаром гетьман скасував свій універсал, і село знову стало вільним. 1730 р. Д. Апостол віддав Товкачівку на ранг генеральному хорунжому Я. І. Горленку. Серед власників у наступні роки був Петро Якимович Горленко, чия сестра Єфросинія одружилася (у другому шлюбі) з надвірним радником Антоном Гавриловичем Милорадовичем, нащадкам якого дісталася частина села.

¹¹ *Рахманова Олена Сергіївна* (28 верес. 1835 – 23 груд. 1916) – дочка декабриста С. Г. Волконського, онука героя Вітчизняної війни 1812 р. генерала М. М. Раєвського. Архітектурний ансамбль у с. Вейсбахівці (нині с. Білоріччя Прилуцького р-ну Чернігівської обл.) зведено за проектом архітектора, художника і майстра художньої кераміки Ягна Олександра-Едуарда Юлійовича (1848–1922), чоловіка О. С. Рахманової. Комплекс складався з палацу, готелю, флігеля, пекарні, господарчих будівель, церкви. З північного боку поєднувався з парком. Всередині палац і флігель розписував художник В. М. Соколов (1841–1921), товариш Ягна по навчанню в Москві та Італії. На другий поверх флігеля вели дерев'яні сходи, прикрашені тригранно-виїмчастим різьбленням поручнів. Різьблення прикрашало й верхні кімнати, дерев'яні стелі з кесонами. З 1928 р., після ремонту маєтку, в ньому діяла школа селянської молоді. Під час колективізації 1931 р. у маєтку містилася районна колгоспна школа, з 1939 р. відкрито середню школу. Під час Великої Вітчизняної війни палац зруйновано. З 1992 р. у відремонтованому та значно перебудованому флігелі почала діяти православна церква Московського патріархату.

¹² *Село Заїзд* вперше згадується 1629 р. 1716 р. гетьман І. Скоропадський віддав його Якиму Горленку. До початку ХХ ст. селом володіли представники роду Горленків. Також землевласниками були А. С. Абашидзе-Горленко і П. І. Маркевич.

¹³ Йдеться про *Маркевича Миколу Миколайовича* (народ. 9 лют. 1870), колезького реєстратора (1916), онука М. А. Маркевича (див. коментар 14). Був головою Прилуцької повітової земської управи (1903–1917).

¹⁴ *Маркевич Микола Андрійович* (26 січ. 1804 – 9 черв. 1860) – український історик, етнограф, фольклорист, поет і композитор. Навчався в приватній школі Білецького-Носенка у с. Лапинці, Благородному пансіоні при Головному педагогічному інституті в Петербурзі. У 1821–1824 рр. перебував на військовій службі. Після відставки повернувся до свого маєтку в с. Турівка. Займався дослідницькою роботою, збирав історичні документи козацької доби з метою створення першого українського енциклопедичного словника. Автор історичної праці “История Малороссии”. Створив історичний архів із рідкісними стародруками, гетьманськими універсалами, листами видатних діячів України й Росії, етнографічними конспектами – 12 тис. рукописів різними мовами.

¹⁵ Йдеться про *Сергія* (Лубенцов або Лабунцов, Лабунцев; 1874–1937), єпископа Золотоніського, розкольницького архієпископа Сумського. Народився в Прилуцькому повіті. По закінченні Полтавської духовної семінарії був парафіяльним священиком. Залишившись удівцем, прийняв чернецтво. Був архімандритом Золотоніського, згодом – Густинського Троїцького монастирів. З 1923 р. – єпископ Золотоніський, вікарій Полтавської єпархії. 1925 р. ухилився в розкол. У грудні 1937 р. заарештований й засуджений до вищої міри покарання – розстрілу.

¹⁶ *Густинський Троїцький монастир* заснований на поч. XVII ст. на землях кн. Вишневецьких. Первісно – дерев’яний. Двічі горів (1636, 1671). Ансамбль склався протягом 2-ї пол. XVII–XVIII ст. і становить унікальний архітектурний комплекс доби бароко. Центральна споруда – дев’ятидільний, п’ятибанний Троїцький собор. У 2-й пол. XVII ст. зведено надбрамні Миколаївську та Варваринську церкви. У 1693–1708 рр. зведена надбрамна п’ятибанна Петропавлівська (перебудована 1845) церква, трапезна з Воскресенською церквою. Тривалий час монастир був осередком ідейної боротьби проти унії та католицизму. У 1786 р. монастир перетворено в позаштатний, а у 1799 р. закрито. Відновлений 1844 р. Закритий після 1917 р., став дитячою колонією для безпритульних. Відкритий 1942 р. під час нацистської окупації й діяв до 1959 р. Потім у монастирі містився будинок перестарілих, пізніше – лікарня для психічно хворих. У 1993 р. у Густині відкрито Свято-Троїцький жіночий монастир Чернігівської єпархії Московського патріархату. Ведуться реставраційні роботи.

¹⁷ *Св. Дмитрій Ростовський* (світське ім’я – Данило Савич Туптало; 11 груд. 1651 – 28 жовт. 1709) – український церковний діяч, письменник-енциклопедист, проповідник. Навчався у Києво-Могилянській академії. 9 липня 1668 р. прийняв чернечий постриг. Був ігуменом Максаківського Преображенського (1681–1682), Батуринського Миколаївського (1682–1683, 1686–1692), Києво-Кирилівського (1697), Чернігівського Єлецького Успенського (1697–1699), Новгород-Сіверського Спаського монастирів. У 1701 р. висвячений митрополитом Сибірським і Тобольським, а 4 січня 1702 р. – митрополитом Ростовським. Автор численних богословських праць, проповідей, літературних творів.

¹⁸ Йдеться про *Калліста I* (пом. бл. 1363) – патріарха Константинопольського (1350–1363). Шанується в Православній церкві в лику святих.

¹⁹ *Симеон Полоцький* (у миру – Самуїл Гаврилович Петровський-Сітнянович; 12 груд. 1629 – 25 серп. 1680) – діяч східнослов’янської культури, духовний пись-

менник, богослов, поет, драматург, перекладач. Був наставником дітей російського царя Олексія Михайловича. Навчався в Києво-Могилянському колегіумі, де був учнем Лазаря Барановича. Після смерті проповіді С. Полоцького були видані в 1681–1683 рр. у двох збірках, у т. ч. “Обід душевний”.

²⁰ Йдеться про *Никона Черногорця*, монаха Чорної гори, що поблизу Антіохії; жив у другій половині XI ст. Його книга “Тактикон”, яка являє собою роздуми про православну церкву та її потреби, про неправославних християн тощо, має значення для церковної археології та загальної історії, оскільки містить подробиці про стан справ на християнському Сході під час боротьби християн із сарацинами.

²¹ *Прилуцька чоловіча гімназія* заснована 22 вересня 1874 р. як чотирикласна прогімназія, з 1 липня 1878 р. перетворена в шестикласну прогімназію, а з 1 липня 1882 р. – у повну гімназію. Згідно з постановою Наркомату освіти УСРР від 4 липня 1920 р. перетворена на єдину трудову школу. Зараз тут міститься школа № 1.

²² *Прилуцька загальна гімназія* створена 1917 р. Згідно з постановою Наркомату освіти УСРР від 4 липня 1920 р. перетворена на єдину трудову школу.

²³ *Прилуцька приватна гімназія Т. Федоренко* відкрита згідно з наказом Міністерства народної освіти від 24 березня 1907 р. як прогімназія. 18 червня 1911 р. перетворена в повну гімназію. Згідно з постановою Наркомату освіти УСРР від 4 липня 1920 р. перетворена на єдину трудову школу № 6.

²⁴ *Дігтярська ткацька школа-майстерня* заснована у травні 1898 р. Полтавським губернським земством у садибі, подарованій відомим українським меценатом Г. П. Галаганом. Заклад готував майстрів ткацтва й килимарства. Майстерня мала інтернат. У 1918 р. припинила роботу. Відновила свою діяльність як майстерня в 1922 р. У 1926 р. на базі школи-майстерні відкрито художньо-технічну школу.

²⁵ *Прилуцьке комерційне училище* створене в липні 1910 р. у м. Славути Волинської губ. У 1915 р., у зв’язку з початком військових дій, училище було евакуйоване до м. Лохвиця Полтавської губернії, а в 1917 р. – до м. Прилуки. Надавало спеціальну торгову освіту і знаходилось у віданні Міністерства торгівлі та промисловості. Ліквідоване на підстав постанови колегії Прилуцької повітнаросвіти від 12 лютого 1920 р.

²⁶ *Прилуцька жіноча гімназія* заснована 1 серпня 1882 р. як прогімназія. Реорганізована в семикласну гімназію з серпня 1884 р., у 1887 р. відкрито восьмий спеціальний клас для підготовки учнів до діяльності домашніх вчителів. Згідно з постановою Наркомату освіти УСРР від 4 липня 1920 р. перетворена на єдину трудову школу. З 1930 р. будинок гімназії переданий Прилуцькому окрвиконкому.

²⁷ *Цукровий завод* у с. Парафіївка заснований 1846 р. поміщиком Г. Тарновським, який мешкав у родовому маєтку в с. Качанівка. Розпочав роботу 1852 р. й випускав продукції на суму близько 500 тис. руб. У 1897 р. маєток Тарновських у Качанівці разом із Парафіївським цукровим заводом купив П. Харитоненко. Протягом 1903–1904 рр. реконструйований і розширений. На честь старшої дочки Харитоненка завод став називатися Оленівським. У березні 1919 р. націоналізований. З 2011 р. не працює.

This publication enters into the scientific turn the documents covering activity of the Pryluky rural council in the sphere of the keeping of the monuments of art, antiques and nature during the Directory of UNR (August – December 1919).

Key words: Pryluky province; Zemstvo; the keeping of the monuments of art and antiques; Pryluky’s Museum; the Poltava Region; I. N. Kapust’yanskyi; the estates.